

Särkemys, Satimus ja Ylimys -tyyppisistä paikannimistä¹

HARRI MANTILA JA MATTI LEIVISKÄ

1 Johdanto

Suomessa esiintyy harvinaisehko luontonimien tyyppi, joka on muodostettu johtimilla *-mUs*, *-imUs* tai *-lmUs*. Nimet ovat yleensä yksiosaisia, ja niitä on sekä denominaalisia että deverbaalisia. Paikalla esiintyvää tai olevaa ilmaisevia denominaalisia johdoksia ovat esimerkiksi *Ahtimus* (*ahde* : *ahteen* 'mäki, törmä'; kohouma suomaastossa Alavieskassa), *Ohtimus* (*oksi* : *ohden* 'karhu'; saari Virroilla), *Sorsamus* (metsälohko Hauholla) sekä sijaintia ilmaisevat tapaukset, esimerkiksi *Ylimys* (järvi Viljakkalassa). Deverbaalisia ovat esimerkiksi tekopaikkaa tai tapahtumisen tulosta ilmaisevat nimet, kuten *Kulkemus* (järvi Sulkavalla), *Uitelmus* (salmi Jaalassa) ja *Särkemys* (rotko Po-markussa). Osasta on tallennettu sekä yksi- että kaksiosainen variantti, esimerkiksi *Satimus* ~ *Satimusjärvi*. On myös joitain nimiä, joissa puheena oleva johdos esiintyy vain kaksiosaisen nimen määräiteosassa, esimerkiksi *Otamusjoki*. Nimet saattavat myös muodostaa nimirypäitä, kuten *Ylimys*, *Ylimyssuo* ja *Ylimysvuori* Viljakkalassa.

Kutsumme mainittuja nimiä tässä *mUs*-nimiksi ja puhumme *mUs*-johtimista ja -johdoksista. Käsillä olevassa artikkelissa tarkastelemme nimityypin rakennetta, nimeämisperusteita ja levikkiä. Olemme kiinnostuneita myös nimityypin historiasta ja maantieteellisen levikin mahdollisesta yhteydestä asutushistorian liikkeisiin. Tästä syystä rajoitumme vain luontonimiin, koska ne edustavat nimityypin vanhinta kerrostumaa. Tämä on samalla käytännöllinen ratkaisu. Kaikkien mahdollisten *mUs*-nimien tarkastelu yhdessä artikkelissa olisi liian laaja tehtävä. Jätämme tarkastelun ulkopuolelle siis kulttuurinimet eli viljelysnimet, talon- ja kylännimet sekä artefaktien nimet (luokittelusta ks. esim. Kiviniemi 1990: 46–47; Ainiala, Saarelma & Sjöblom 2008: 90–91), esimerkiksi *Kattelmus* (pelto Kokemäellä), *Sudenkuolemus* (rajamerkki Karinaisissa), *Orimus* (talo Vesilahdella) ja *Turkimus* (kulmakunta Hämeenkyrössä). Paikoin viljelysnimet kuitenkin limittyvät luontonimiin, joten välistä kommentoimme niitä lyhyesti. Suosta on esimerkiksi saatettu raivata peltoa, ja näin syntynyttä viljelysmaata kutsutaan edelleen samalla nimellä. Samoin luontonimi on saattanut siirtyä talonnimeksi.

1. Alkuperäisidea ja lingvistinen analyysi on Mantilan. Rautakautta koskevat tiedot ovat Leiviskän osuutta. Hän on myös piirtänyt puhtaaksi artikkeliin sisältyvän kartan.

Tarkastelemme rakenteellisessa mielessä niitä luontonimiä, joissa *mUs*-aineksen voi denominaalisissa tapauksissa katsoa korvaavan perusosaa (esim. lähekkäin Viljakkalassa ja Kurussa sijaitsevat *Onki/mus* ja *Onki/lammi*) ja jotka eivät muutoin esiinny kielessä appellatiiveina. Deverbaalisissa tapauksissa ei voi samoin ajatella perusosaa korvaavaa *mUs*-ainesta, mutta nämäkään tapaukset eivät esiinny kielessä muutoin appellatiiveina (esim. *Kulkemus*). Silloin ulkopuolelle jäävät nimet, joissa *mUs*-aines kuuluu jo erityispiirrettä ilmaisevaan nimenosaan sisältyvään appellatiiviin. Tällaisia ovat esimerkiksi yksiosaisina niminä tai nimenosina esiintyvät *kurimus*, *ojelmus* (~ *oikemus*) ja *sisälmys*. *Kurimus*-sanan merkitys on 'veden-, virranpyörre, syöveri; vesisilmäke, vesisyväne' (SMS; ks. myös NS s.v. *kurimus*). Sanan levikki on itämurteinen, ja *Kurimus*-nimiset paikat ovatkin appellatiivin perusmerkityksen mukaisesti usein soita, lampia, pieniä järviä ja puroja. *Ojelmus* taas merkitsee appellatiivina 'pitkää maantiesuoraa' (NS s.v. *ojelmus*), ja murteissa levikki on pääosin keski- ja pohjois-pohjalainen. Luontonomissa *ojelmus* ja joskus *oikemus* esiintyy suoraan virtaavien jokien ja koskipaikkojen nimissä. *Sisälmys*-nimiset paikat ovat appellatiivin merkityksen (NS s.v. *sisälmys*) mukaisesti jonkin sisässä, jonkin saartamana olevia paikkoja, usein lahtia ja lampia. Vielä tarkastelun ulkopuolelle olemme jättäneet muutamat nimet, joiden tiedot ovat puutteellisia, ristiriitaisia tai virheellisiksi mainittuja (esim. *Tottamus-suo* Humppilassa, *Rapimus* ~ *Rapinus*? Savukoskella, *Vesämysjärvi* Ruokolahdella).

Denominaalisella *mUs*-johtimella muodostetaan paikkaa merkitseviä substantiiveja (*rintamus*, *selkämys*). Erikseen on vielä denominaalinen substantiivinjohdin *-imUs*, jolla muodostetaan olennonnimiä (*hurjimus*, *ilkimys*, *raakimus*, *ylimus*). Deverbaalinen substantiivinjohdin *-mUs* on hyvin monifunktionen. Sen avulla voidaan muodostaa teonnimiä (*pyrkimys*), teon tuloksen nimiä (*kertomus*), tekopaikan nimiä (*nostamus* 'nuotannostoavanto') sekä olennonnimiä (*aitomus* 'aidoista yli hyppivä eläin', *menimys* 'ihminen, joka on kova menemään'). Osassa deverbaalisiakin *mUs*-johdoksia esiintyy *i* (*menimys*), mikä ilmeisesti on denominaalisen *hurjimus*-tyypin analogiaa. Historiallisesti (*i*)*mUs*-johtimet ovat yhdysperäisiä, ja niiden (*i*)*m*-aines on sama kuin superlatiivin tunnus ja *Us* puolestaan sama kuin ihmisolentoa merkitsevien *hutilus*, *kuopus*, *typerys* -tyyppisten johdosten *Us*. Sama aines tunnetaan myös saamessa. Joissain denominaalisissa *mUs*-johdoksissa on mukana *l*-aines (esim. *vaselmus* 'vasenkätinen ihminen', *kämmelmys* 'kämminen selkämyksen vastapuoli'). (Hakulinen 1979: 211–212, 137–140, 117–118, 151–152, 170; VISK § 185, 188, 196, 221, 222, 226, 243.) Luontonomistössä kaikki mainitut johdostyytit ovat edustettuina lukuun ottamatta olennonnimiä.

Varsinaisen johdoksen sijasta *mUs*-aines voi olla tietynlainen paikannimen formantti (ks. Saarikivi 2006: 18), jolloin kyseessä on pikemminkin nimeämismalli samaan tapaan kuin ovat *nkV*-loppuiset nimet, esimerkiksi *Kiiminki*, *Luhanka*, *Maaninka* (Kiviniemi 1984: 341; ks. myös Aikio 2007: 169–170; nimeämismalleista laajemmin ks. Leino 2007: 31–33). Operoimme tässä kuitenkin johto-opin terminologialla, koska *-mUs* on toisaalta osa suomen produktiivista johtomorfologiaa. Keskityimme analyysissä vain *mUs*-nimiin, vaikka jotkin saattavat vaihdella *mO*- ja *mA*-johtimellisten nimien kanssa, esimerkiksi *Huhtamus* ~ *Huhtamo*, *Kostamus* ~ *Kostamo*, *Särkemys* ~ *Särkemä* (ks. Räisänen 2010: 503). Ne saattavat myös vaihdella muiden paikannimien johdinten, kuten *-ri*, *-vä* ja *-iö* kanssa. Esimerkiksi Ähtärin nimestä esiintyy vanhoissa asia-

kirjoissa asut *Ätsämys*, *Ätsäri* ja *Ätsiö*. Kantasana *ätsä* (~ *ähtä*, *ättä*, *ässä*), joka esiintyy useissa paikannimissä, on todennäköisesti saamelaista alkuperää. (Nissilä 1960: 32, 35.) Samoin jotkin *mUs*-nimien kantasanoista ovat varmasti saamelaisperäisiä, esimerkiksi Kuhmon *Elimys*- (ks. Aikio 2007: 170) ja Savukosken *Ätimys*-nimet.

Yhden morfologisen aineksen esiintyminen paikannimissä ei ole ollut suomalaisessa onomastiikassa viime aikoina kovinkaan vahvasti tutkimuksen kohteena (alan suuntauksista ja valinnoista ks. Ainiala & Pitkänen 2002). Selkeimmin tämän artikkelin tutkimusasetelman kanssa samankaltaisia ovat olleet Kiviniemen tutkimukset. Väitöskirjassaan *Suomen partisiippinimistöä* (1971) hän on tarkastellut *vA*- ja *jA*-johtimellisia henkilö- ja paikannimiä. Edellä on jo mainittu Kiviniemen tutkimus *ηkV*-aineksen sisältävien nimien rakenteesta, merkityksestä, levikistä ja etymologiasta (1984). Räisänen on teoksessaan *Nimet mieltä kiehtovat* (2003) palannut *ηkV*-nimien ongelmaan. Samassa teoksessa hän esittelee laajasti *UA*-loppuisia nimiä sekä analysoi useita erilaisia nimityyppejä ja -pesyeitä. Vuonna 2010 ilmestyneessä artikkelissaan Räisänen päähuomio on nimistöön sisältyvän sanaston etymologioinnissa, mutta samalla hän käsittelee joitain nimistössä esiintyviä johtimia.

Suomen kielen *mUs*-nimiä ei ole aiemmin systemaattisesti analysoitu. Viittauksia nimityypin olemassaoloon on kuitenkin esiintynyt jo pitkään. Nissilä (1939: 206–207) on huomauttanut lyhyesti *mUs*-nimistä väitöskirjassaan ja myöhemmin todennut lisäksi, että *mUs*- tai *imUs*-johtimen sisältävät paikannimet viittaavat kantasanan ilmaisevan ominaisuuden runsauteen (Nissilä 1960: 32). Hakulinen (1979: 170) mainitsee klassisessa *Suomen kielen rakenne ja kehitys* -teoksessaan denominaaliset *mUs*-johtimelliset paikannimet *Lintumus*, *Mäyrämys* ja *Verkkomus*. Aikio (2007) on sivunnut asiaa artikkelissaan, jossa hän on selvittänyt *Elimys*-nimien etymologian. Samassa yhteydessä hän on analysoinut paikannimistön *mO*- ja *mA*-aineiksia. (Aikio 2007: 170–175.) Lyhyt maininta *mUs*-johtimellisista nimistä on Kiviniemellä (1977: 163, *Kyynelemys*) ja Räisäsellä (2010: 503, *Kostamus*).

Artikkelissa etsimme vastauksia seuraaviin kysymyksiin:

1. Millaisia *mUs*-nimet ovat rakenteeltaan? Miten ne on johdettu?
2. Mitä *mUs*-nimet tai niiden kantasanat merkitsevät? Mikä on niiden nimenanto-peruste?
3. Mikä on *mUs*-nimien maantieteellinen levikki?
4. Mitä voi päätellä *mUs*-nimien historiasta? Voiko levikkietietoja yhdistää asutus-historiaan?

2 Aineisto ja menetelmä

Aineiston olemme keränneet Digitaalisesta nimiarkistosta (DNA) ja Nimisampo-palvelusta, jossa on lisäksi Maanmittauslaitoksen paikannimirekisterin (PNR) aineisto. Teimme ensimmäisen haun Nimisammosta kirjoittamalla katkaisumerkin jälkeen *mus* tai *mys* (**mus*, **mys*). Näin saimme esille kaikki ainekseen *-mUs* päättyvät nimet. Seuraavaksi etsimme edellä mainituilla kriteereillä luontonimet ja tarkistimme päällekkäiset maininnat. Sitten teimme sekä Nimisammosta että Digitaalisesta nimiarkistosta

haun, jossa liitimme jokaisen rajauskriteerimme täyttävän *mUs*-nimen perään katkaisumerkin (esim. *Ylimys**) saadaksemme selville, onko kyseessä vain yksiosainen nimi vai esiintyykö puheena oleva *mUs*-johdos myös määriteosassa. Sitten haimme siten, että kirjoitimme katkaisumerkin jälkeen *mus* tai *mys* lisättynä tavallisimmilla maastoappellatiiveilla, esimerkiksi **musjärvi*, **mussuo*, **myssaari*. Lopuksi haimme vielä **muksen** ja **myksen**, jotta myös mahdolliset genetiivialkuiset nimet saataisiin aineistoon. Näin saimme lopullisen aineiston määräksi 80 *mUs*-nimeä, joista osalla on liittynnäisiä. On mahdollista, että kaikki *mUs*-nimet eivät ole tällä menetelmällä löytyneet, mutta muulla tavoin tietyn suffiksiaineuksen sisältäviä nimiä ei ole ollut mahdollista etsiä.

Hankaluutena Digitaalisen nimiarkiston ja Nimisampo-palvelun käytössä on ollut, että sama paikannimi on saatettu kerätä Nimiarkistoon useita kertoja ja hiukan eri muodossa. Edelleen saman paikan nimi saattaa esiintyä Maanmittauslaitoksen paikannimirekisterissä taas eri muodossa. Lisäksi siellä ovat käytössä nykyiset kuntanimet, ja Nimiarkistossa taas on käytössä vuoden 1938 pitäjäjaotus. Niinpä esimerkiksi entisestä Viljakkalasta on Nimiarkistossa *Onkimusjärvi* ja *Iso-Onkimus*. Sama järvi on Maanmittauslaitoksen luokituksen mukaan Ylöjärvellä (johon Viljakkala on liitetty), ja sen nimivariantteina esiintyvät *Onkimus*, *Onkimusjärvi* ja *Iso-Onkimus*. (Ks. Nimisampo haulla **Onkimus**.) Tällaisissa tapauksissa olemme identifioineet paikat Digitaalisen nimiarkiston tietojen ja Maanmittauslaitoksen Kansalaisen karttapaikan karttojen avulla, jotta olemme saaneet selville nimien tai nimiryppäiden todellisen määrän. Monet nimet esiintyvät vain joko NA:ssa tai PNR:ssä (tästä ks. Mallat 2007: 15–16).

Metodisesti sovellamme analyysissämme hiukan mukailusti suomalaisessa nimistöntutkimuksessa paljon käytettyä Zilliacuksen ja Kiviniemen kehittämää syntaktis-semanttista luokittelumallia, joka vakiintui 1970-luvun puolimaissa (Kiviniemi, Pitkänen & Zilliacus 1974: 8–9; Ainiala & Pitkänen 2002: 235). Siinä erityispiirrettä ilmaisevat nimenosat luokitellaan syntaktis-semanttisesti ja leksikaalis-semanttisesti. Syntaktis-semanttisessa luokittelussa selvitetään nimeämisperusteet. Ne on tapana jakaa neljään pääluokkaan: paikan luonnollinen ominaisuus, paikalla oleva tai esiintyvä, paikan suhde ihmiseen ja paikan sijainti. Leksikaalis-semanttinen luokittelu ilmaisee sen leksikaalisen kategorian, johon kuuluvalla sanalla nimeämisperuste on ilmaistu; esimerkiksi nimessä *Pihlajakari* nimeämisperuste on tietyn luonnonpuun esiintyminen paikalla. (Ainiala ym. 2008: 100–101, 108–110; Ainiala & Pitkänen 2002: 234–235; Kiviniemi 1990: 84–85, 119–121.) Nimeämisperusteen ja kantasanan semanttisen analyysin lisäksi olemme tarkastelleet nimien johto-opillista rakennetta. Näin olemme päätyneet seuraavanlaiseen luokitteluun:

1. paikan luonnolliseen ominaisuuteen viittaavat nimet
 - a. denominaaliset tapaukset (esim. *Ahtimus*)
 - b. deverbaaliset tapaukset (esim. *Särkemys*)
2. paikalla olevaan tai esiintyvään viittaavat nimet (esim. *Mykrimys*)
3. ihmisen toimintaan viittaavat nimet
 - a. deverbaaliset tekopaikkaa ilmaisevat nimet (esim. *Kahlamus*)
 - b. denominaaliset tapaukset (esim. *Huhtamus*)
4. sijaintia ilmaisevat nimet (esim. *Ylimys*) ja
5. nimeämisperusteeltaan ja kantasaltaan epäselvät tapaukset.

Analyysiosassa esitämme ensimmäisessä alaluvussa *mUs*-nimien typologian, eli tarkastelemme nimiä esitetyn luokituksen mukaisesti. Toisessa luvussa kokoamme *mUs*-nimien rakenteeseen liittyvät keskeiset havaintomme. Siinä esitämme myös nimi-tyyppin maantieteellisen levikin ja yhdistämme sen asutushistoriallisen tutkimuksen tuloksiin. Tätä on kutsuttu typologis-areaaliseksi menetelmäksi. Siinä tietyn nimeämismallin levikin selvittämisen pohjalta voi tehdä historiallisia ja etnolingvistisiä päätelmiä. Tällaista menetelmää ovat käyttäneet muun muassa Kiviniemi (1977: ks. erityisesti 194–200) teoksessaan *Väärät vedet*, Vahtola (1980) Tornionjoki- ja Kemijokilaakson asutuksen syntyä käsittelevässä väitöskirjassaan ja Kuzmin (2010) Vienan nimistöä käsittelevässä tutkimuksessaan. *mUs*-nimet soveltuvat hyvin tämäntyyppisen analyysin aineistoksi, koska ne ovat harvinaisehko ja muista erottuva nimityyppi.

3 Analyysi

3.1 Nimien luokittelu

1. Paikan luonnolliseen ominaisuuteen viittaavat nimet

a. Denominaaliset *mUs*-nimet, jotka liittyvät paikan muotoon tai muuhun luonnolliseen ominaisuuteen

Ahtimus on maankohouma Alavieskassa. Saloisissa on mäki nimeltä *Ahtimuksen kangas* ja sen vieressä *Ahtimus*-niminen pelto. Kantasanana on muresana *ahde* : *ahteen*, joka tarkoittaaakin 'mäkeä, erityisesti maantiessä olevaa mäkeä, joen äyrästä ja pengertä' (SMS s.v. *ahde*). NA:ssa (1976) olevan tiedon mukaan Alavieskan *Ahtimus* on paikanlajiltaan suokapeikko, jossa "Isonnevan ja järven vedet ahtautuvat". Selitys kuulostaa kansanetymologialta, koska mitään järveä ei ole lähistöllä. *Ahde* voi merkitä myös 'alavaa rantamaata' (SMS s.v. *ahde*). Pöytyällä ja Lumijoella sijaitsevien peltöjen nimeämisperuste viittaa tähän, koska pellot eivät kartan mukaan ole mäkisiä.

Hikimys ~ *Hikimyskoski* on Pudasjärvellä Iijoessa oleva koski, jonka nimessä kantasana on *hiki*. Mahdollisesti nimeämisperusteena on kosken höyryäminen talvella tai yleensä kylmällä säällä eli kosken "hikoileminen". *Hikimys* on kantanimi, ja se muodostaa nimirypään liitännäisten *Hikimyskaisto*, *Hikimysmutka*, *Hikimysniemi*, *Hikimys-oja* ja *Hikimysuo* kanssa. *Hiki*-alkuisia luontonimiä on eri puolilla kielialuetta, esimerkiksi *Hikijärvi* (Mouhijärvi), *Hikilampi* (Suomussalmi) ja *Hikioja* (Sodankylä). *Hikien* liittyy myös kylännimi *Hikiä* (SPNK: 79–80).

Kenkimys Hollolassa on Nimisammon mukaan pellon nimi, mutta NA:n tietojen (1969) mukaan nimiopas on arvellut nimen tarkoittaneen varhemmin jotain "pellon lähellä" olevaa. Kantasana onkin maankohoumaa tarkoittava *kengäs* : *kenkään*, joten kyseessä on alun perin mäen nimi. Vahvaan vokaalivartaloon perustuvat *kenki*- ja *kenkä*-alkuiset maankohoumien nimet ovatkin yleisiä koko kielialueella, ja Hollolassa on myös *Kenkämäki*. Muita *kenki*- ja *kenkä*-nimiä ovat esimerkiksi *Kenkimäki* (Asikkala), *Kenkienmäki* (< **Kenkäänmäki*) (Heinjoki), *Kenkiharju* (Isojoki); *Kenkäkangas* (Iisalmi), *Kenkävaara* (Juuka). SMS tuntee myös appellatiivin *kenkämä* 'kumpare' (s.v. *kenkämä*). *Kenkimys* on myös talonnimi.

Kieremys on suo tai kosteikko Antreassa. Nimeämisperuste on ehkä muotoassosiaatio, vrt. adjektiivi *kierä* 'käyrä, vino, väärä' (SMS s.v. *kierä*). Selitystä tukee se, että *Vääräsuo* on suunninen yleinen (esim. Hirvensalmi, Kuhmo, Puolanka, Vesilahti).

Kyynelmys-nimiset järvet sijaitsevat Lappeella, Savitaipaleella ja Sippolassa. Kiviniemi (1977) on yhdistänyt ne *Kyynär(ä)*-nimiin, jotka ilmaisevat vedenkokouman vääramuotoisuutta. Kyseisten järvien muoto ja jotkin rinnakkais- ja asiakirjanimet (*kyynemyksen*-, *kyynämys*, *Kynimys*) antavat aihetta tähän tulkintaan. *Kyynelmys*-nimien tapauksessa kehityskulku olisi ollut **Kyynärjärvi* > **Kyynäljärvi*, josta kansan-etymologisesti *Kyyneljärvi* ja siitä edelleen alueella tunnetun nimimallin mukaan *Kyynelmys*. (Kiviniemi 1977: 131, 161–163.) Huomattakoon, että seuraavana mainittu *Nivelmys* on myös Savitaipaleella, joten nämä läheisten paikkojen nimet saattavat liittyä samaan nimeämismalliin.

Nivelmys on pieni lampi Savitaipaleella. *Nivelmys* on *nivel*-sanan johdos, ja nimeämisperuste on muotoassosiaatio. *Nivelmys* on kaksiosainen lampi, jonka osia yhdistää toisiinsa kapea salmi, ”nivel”. Lammen osat ovat lähes suorakulmaisessa suhteessa toisiinsa. Osien nimet ovat *Etu-Nivelmys* ja *Taka-Nivelmys*.

Otamusjoki on Tupurlanjärven ja Piikkilänjärven välinen pitkä ja kapea salmi Mouhijärvellä. NA:n (1960) tieto *Otamusjärvi* viitanee samaan paikkaan. *Ota* tarkoittaa 'keihästä, piikkiä ja kärkeä, joten nimeämisperusteena on muotoassosiaatio (vrt. *Otajärvi* SPNK; 308). Yleisempiä ovat *mo*-johtimelliset *Otamo*-nimet. Ikaalisissa samalla murrealueella on *Otamonjoki*, joka on kapea Kyrösjärven laskeva jokisuu. *Otamo*-nimiä on useita muuallakin, ja esimerkiksi Juvalla *Otamo* on pitkä ja kapea lampi. Toisen selityksen mukaan *Otamo*-vesistönimiin voi sisältyä 'kalapatoa tai verkkopyydystä' merkitsevä *otama* ~ *otava* (vrt. *Otamo* SPNK: 309).

Toramus on entinen järvi ja nykyinen tulvajärvi Eurassa. Se sijaitsee keskellä suota. Kantasana *tora* merkitsee 'riitaa, kiistaa', mutta alkuperäinen konkreettisempi merkitys on 'jonkin kanssa poikkipäin tai johonkin suhteessa hankalasti oleva', esimerkiksi *tora-hammas*, *torajyvä*. Sana liittyy samaan deskriptiiviseen pesyeseen kuin *toro*, *torottaa*, *törö* ja *törröttää*. (SSA s.v. *tora*, *toro*, *törö*, *törröttää*.) Nimi on siis pejoratiivinen ja liittyy paikan vaikeakulkuisuuteen ja hyödyttömyyteen. *Torajärvi*-nimisiä paikkoja on esimerkiksi Tammelassa ja Iissä, ja ne ovat myös suon keskellä olevia vähäpätöisiä lampia. Monet muut *tora*-alkuiset nimet ovat usein juuri ”törröttäviä” eli ulkonevia niemiä tai lahtia, esimerkiksi *Toraniemi* (Kemijärvi, Savitaipale), *Toralahdi* (Lohja, Rantasalmi).

b. Deverbaaliset *mUs*-nimet, jotka merkitsevät tapahtumisen tulosta

Katkelmus on Suoniemellä sijaitseva kapea kannas, jossa Kuloveteen työntyvä niemi lähes ”katkeaa”. Samanlainen kapea niemenkohta on Lohjan *Katkelmusta*. Asikkalassa on jyrkkä harju, jonka osa on *Katkelmuksenmäki*, ja sillä on liittynäiset *Katkelmuksen-suo* ja *Katkelmuksenlähde*. Nimeämisperusteena on siis paikan muoto, niemi tai muu maasto, joka on ”katkennut”. *Katkelmus* on *katketa*-verbin johdos, ja siinä on yhdysperäinen johdin *-lmUs*. Se on *lmA*-johtimen rinnakkaismuoto, joka deverbaalisena merkitsee tekemisen tulosta. *Katkelmus* on myös metsäalue Ikaalisissa ja Loimaalla, ja Muhoksella on metsäalue nimeltä *Katkelmusaho*. Näissä muotoon perustuva nimeä-

minen ei välttämättä ole selvästi todettavissa. *Katkelmus* esiintyy kaksi kertaa myös pellonnimenä (Loimaa, Kurkijoki).

Kostamusjärvi sijaitsee Kuhmossa. Räisäsen (2010) mukaan *Kostamus-* ja *Kostamo-*nimet liittyvät *kostaa-*verbiin. Verbin vartaloon *kosta-* on liitetty johdin *-mo* (**moi* < *ma* + *i*) tai *-mus*. Verbin merkitys on alkuaan 'kääntää takaisin'. Nimet ovat kaikki vesistö-nimiä, ja nimenantoperusteena on veden virtauksen kääntyminen. Samaan liittyy myös *koste*, jonka merkitys on 'erityisesti kosken alla joessa oleva paikka, jossa vesi kiertää osin tulosuuntaansa'. (Räisänen 2010: 502–503; vrt. SPNK: 182.) *Kostamo-*nimet sijoittuvat Itä- ja Pohjois-Suomeen, esimerkiksi Kemijärvellä on *Kostamojätkä*, *Kostamojärvi*, *Kostamokumpu*, *Kostamoniemi* ja *Kostamopalo*. *Kostamus* on myös talonnimi Kuhmossa.

Luomus ja *Pikku-Luomus* ovat Pihlajavedellä Hankajärvestä (eli Lapinjärvestä) Jyrkeenjärveen laskevassa joessa olevia laajoja suvantoja, jokijärviä. *Luomus* on *luoda-*verbin johdos. Tavallisemmin esiintyy rinnakkaisjohdos *luoma*, joka osassa länsimurteita merkitsee 'puroa, virtavettä', mutta se esiintyy myös järvennimissä sekä perus- että määriteosana. *Luomajärvi-*nimisiä järviä on useita eri murrealueilla (esim. Kuusamo, Suomussalmi, Vehkalahti, Viljakkala), ja esimerkiksi Taivalkoskella on *Kylmäluoma-*niminen järvi. *Luoda-*verbi on monimerkityksinen, mutta yhteisenä komponenttina eri merkityksissä on jonkinlainen 'ulos purkaminen' (ks. SMS s.v. *luoda*). Kiviniemi arvelee, että *luoma-*nimillä on yhteys *luopa-*nimiin ja nimeämisperusteena saattaa olla juuri veden "luominen" (1971: 228). *Luomus* on siis se joen kohta, jossa vesi purkautuu laajemmaksi altaaksi. Kittilässä on *Luomusojat*. (Peräpohjan *luoma-*nimistä ks. Vahtola 1980: 197–198.)

Särkemys (~ *Iso-Särkemys*, *Pikku-Särkemys*) on rotko tai painanne Pomarkussa. Kyseessä on *särkeä-*verbin johdos, ja nimeämisperuste on 'paikka, jossa maa on särjetty tai särkynyt'. Paikannimistössä tavallisempia ovat *mA-*johtimelliset *särkemä-*nimet, esimerkiksi Hauholla on rotkojärvi, jonka nimi on *Särkemä*, ja Lemillä on *Särkemänjoki*, *Särkemänkangas* ja *Särkemänlahti*.

2. Paikalla olevaan tai esiintyvään viittaavat nimet

Hakomuksenlahti on Luonteri-järven Hirssaassa oleva lahti Anttolassa. *Hakomus-*johdoksen kantasana *hako* tarkoittaa murteissa 'maassa, vedessä t. suossa pitkään ollut vettyntä puuta, liekoa' (SMS s.v. *hako*). Järvessä olleita hakoja on nostettu, ja niitä on käytetty eri tarkoituksiin, esimerkiksi päreiden tekoon. Murteissa *hako* voi tarkoittaa myös 'pikkukalojen kutu- ja piilopaikaksi tehtyä turoa'. Sanan levikki tässä merkityksessä ei kuitenkaan ulotu eteläsavolaiselle murrealueelle Anttolaan. Paikan vieressä on Luonteri-järvessä *Kotimussaari*.

Hylkimys on pieni meressä oleva saari Pyhämaassa. *Iso-Hylkimys* ja *Vähä-Hylkimys* ovat meressä olevia saaria Lokalahdella. Niiden länsipuolella on vesialue nimeltä *Hylkimyksenaukko*. Kantasana on *hylje* : *hylkeen*, ja nimi liittyy hylkeenpyyntiin (Mallat 2001: 30). *Hylki-*alkuisia nimiä on runsaasti erityisesti Pohjanlahden rannikolla, esimerkiksi *Hylkiletto* (saari Haukiputaalla), *Hylkikarvo* (saari Himangalla), *Hylkipöllä* (niemi Kalajoella), *Hylkikari* (Merikarvia).

Kohomussuo ja *Koholmussuo* ovat soita Hinnerjoella ja Honkilahdella. Niiden taustalla on *koho-*sanana merkitys 'mätäs' (SMS s.v. *koho*).

Kotamusjärvi ja *Kotamussuo* sijaitsevat Ylöjärvellä. Samasta *kota*-kantasana on johdettu Anttolan Luonteri-järven *Kotimussaari*, mutta *imUs*-johtimella. Sillä on liittynäinen *Kotimuksenluha*. *Kota*-nimet ovat hyvin yleisiä koko kielialueella. Nimisampo-palvelussa nimiä on liittynäisineen jopa tuhansia, ja peruskartaston nimistössä *kota* on 19:nneksi yleisin luontonimien määriteosa (Salmenkivi, Pulkkinen, & Tuominen 2006: 208). Nimet liittyvät joko saamelaisiin tai muinaisten eränkävijöiden väliaikaisiin asumuksiin, joita pystytettiin esimerkiksi runsaiden kalavesien ääreen (SPNK: 183; Itkonen 1960: 336–341).

Kulomus on apajapaikka Puruvedessä Kerimäellä. *Kulo* merkitsee yleensä 'kuivunutta ylivuotista heinää' (SMS s.v. *kulo*). Muut *kulo*-nimet ovat järviä, lampia, soita ja niittyjä, ja ne liittynevät luonnonheinän kokoamiseen rannoilta, soilta ja alavilta mailta. Apajapaikan nimeen ei *kulo*-sanaan liittyvä nimeämisperuste ole sopiva. Varhempi nimiasu saattaakin olla **Kuolomus*, jolloin se olisi liitettävissä saamelaisperäisiin *Kuolo*- ja *Kuoli*-alkuisiin vesistönimisiin, joita on runsaasti koko kielialueella, esimerkiksi *Kuoloniemi* (Kangasala), *Kuuloja* (Kirvu); *Kuolimo* (järvi Suomenniemellä), *Kuolijärvi* (Kuusamo), *Kuolisaari* (Ilomatsi), *Kuolionsaari* (Iisalmi). Kantasana olisi tällöin 'kalaa' merkitsevä saamen sana, vrt. pohjoissaamen *guolli* (kantasaamen **kōlē*). (Älgu s.v. *guolli*; Aikio 2003: 100–101; SPNK: 195.) Nimeämisperuste olisi näin selvä, koska kyseessä on kalastuspaikka. Selitystä tukee se, että Iisalmissa on nuottapaikka nimeltä *Kuoliontauksenapaja*. Myös nimen *Kolima* (järvi Pihtiputaalla ja Viitaasaarella) etymologia on SPNK:ssa selitetty samoin (SPNK: 173).

Lintumus on suo Orimattilassa. Viipurissa on ranta-alue nimeltä *Lintumus* ~ *Lintimus* ja sen liitännäinen *Lintumuksenmäki*. (Ks. Hakulinen 1979: 170; Kiviniemi 1977: 163.) Lintujen esiintymiseen viittaavat *Lintusuo*- ja *Lintujärvi*-tyyppiset paikannimet ovat hyvin yleisiä koko kielialueella.

Mutumus on lahti Rautjärvellä. Kantasana on *muta*, joten niemenantoperusteena lienee lahden mutaisuus.

Mykrimys ~ *Mykrimyksensaari* on saari Lumivaarassa ja Kurkijoella. *Mykrä* on itämurteinen muoto *myyrästä* (Rapola 1966: 196).

Mäyrämys on korpi Vuoksenrannassa (Nissilä 1939: 207). Se on mäyrän (metsäsika, *Meles meles*) esiintymiseen viittaava nimi, joka esiintyy myös talonnimenä. *Mäyrä*-alkuiset nimet ovat yleisiä Oulun korkeudelle saakka. Itämurteiden alueella odottaisi kuitenkin asua *mäkrä* (ks. Rapola 1966: 199), joka muutoin esiintyykin Karjalankannaksen pitäjien nimistössä tiheään, esimerkiksi *Mäkränjärvi* (Rautu), *Mäkränpesienmäki* (Kuolemajärvi), *Mäkräviidansuo* (Muolaa).

Näätymys on suo Kauhavalla. *Näätä*-sanan johdoksessa ilmeisesti johtimen labiaalinen *y* on homorgaanistanut kannan loppuvokaalin *ä* *y*:ksi (vrt. *Sotkelmus*). *Näätämö*-nimet, joita on Inarissa ja Utsjoella, ovat eri lähtöä. Ne pohjautuvat saamen *Njeavdi*-nimeen, joka tarkoittaa Näätämöjokea ja jonka merkitys on tuntematon (SPNK: 298). Kiimingin *Näätämö*-nimet (*Näätämöjärvi*, *Näätämönoja*, *Näätämönsuo*) saattavat liittyä näädän esiintymiseen.

Ohtimus on saari tai niemi Virtain Uurasjärvessä. Saarella sijaitsee *Ohtimuslampi* (~ *-lammi*) -niminen lampi. Osa saaresta kuului vuoteen 1973 saakka Pohjaslahden kuntaan, minkä vuoksi se mainitaan myös Pohjaslahden pitäjänkokoelmassa NA:ssa. Kanta-

sana on 'karhua' merkitsevä *oksi* : *ohden*. Samaan *oksi*-sanan genetiivimuotoon liittyvät *Ohen*-alkuiset nimet (SPMK: 300). *Oksi*-nimiä on useita muuallakin hämäläismurteiden alueella, esimerkiksi *Oksijärvi* (Hämeenkyrö), *Oksinjärvi* (Nokia), *Oksio* (Tyrvöntö).

Raattamus on nykyään peltoalue Vimpelissä, mutta varhemmin se lienee ollut suo, koska kyseisen peltoalueen yhden osan nimi on edelleen *Isoneva*. Kantasana on *raatan* ~ *raattan* : *raattaman*, ja se on murteellinen asu suokasvin nimestä *raate* (*Menyanthes trifoliata*). *Raatta* voi tarkoittaa murteissa myös 'liejua, mätää, seisovan veden pintaan kertyvää roskaa, tulvaniitylle kasvavaa rahkasammalta' (SMSA s.v. *raatta*, *raat(t)an*, *raattama*.)

Ranimus on suo Kiuruvedellä. *Rani* merkitsee 'rämää, rähjää ja huonolaatuista maata' (NS s.v. *rani*; SMSA s.v. *rani*). *Rani*-nimiä on muuallakin, esimerkiksi *Ranisuo* (Kitee), *Ranioja* (Jääski), *Raninmäki* (Nousiainen).

Ruokomussuo on suo tai siitä raivattu peltoalue Hämeenkyrössä. *Ruokosuo* on yleinen suonnimi koko kielialueella peräpohjalaismurteiden aluetta lukuun ottamatta.

Ränkimyssuo sijaitsee Köyliössä. Kantasana on *ränki* : *ränget* 'hevosen länget' (NS s.v. *ränget*). NA:n tiedon (1973) mukaan suolta on saatu ränkipuita. Selitys saattaa hyvinkin pitää paikkansa, koska suolla kasvavissa kakkärämänniysissä on usein väärä runko, joka kaareva muoto on sopiva länkien raaka-aineeksi.

Salmus (< **Salmimus*) on järvi Lempäälässä ja lampiryväs Kangasalla. Pomarkussa on *Salmuslammi*, joka on kapean kannaksen (aiemmin salmen?) Isojärvestä erottava lampare. Sillä on liitynnäiset *Salmusuoto* ja *Salmusoja*. Rantasalmella on *Salmusjärvi*-niminen pitkänomainen järvi, jossa on huomattavan kapea salmi keskellä järveä. Nimeämisperusteena lieneekin järvissä oleva salmi, vaikka kaikkien järvien muodossa se ei nykyään enää ole selvästi nähtävissä. *Salmus* on haplologinen muoto asusta **Salmimus*.

Silmus ~ *Silmusneva* (< **Silmämysneva*) on suo Siikaisissa. Kantasana on *silmä* 'suon silmäke, lähde', ja *Silmus* on mitä ilmeisimmin haplologinen eli tavuheittoinen muoto asusta **Silmämys*. *Silmä*-alkuiset suonnimet ovat yleisiä koko kielialueella. (*Silmä*-nimistä ks. Vahtola 1980: 248–250.)

Sorsamus on metsälohko Hauholla.

Sotkelmus ~ *Sotkelmuksenkallio* on Suonojärveen pistävä korkea kallio Vesilahdessa. Kantasana on *sotka* (telkkä, *Bucephala clangula*), josta nimi on johdettu *lmus*-johtimella. Ongelmallinen on kuitenkin kannan *e*, odotuksenmukaisempi muoto olisi **Sotkalmus* (vrt. *Näätymys*). Nimeämisperusteena sotkan esiintyminen on kuitenkin loogista, koska *sotka*-nimet ovat hyvin yleisiä kautta koko kielialueen. *Sotka(n)-kallioita* on myös useita, esimerkiksi Kaukolassa ja Kauhajoella. Juvalla, Lemillä ja Savitaipaleella nimi esiintyy haplologisessa asussa *Sotkallio*.

Taikimusjärvi on pieni pyöreämuotoinen lampi Viljakkalassa. NA:n tiedon (1969) mukaan *Taikimusjärvi* on yhdistettävissä *taikina*-nimiin. Lähistöllä on *Taikinalammi*. Nimeämisperuste olisi siis lammen mutaisuus. *Taikina*-nimiä on paljon koko kielialueella. Mahdollista on myös tulkita nimi mytologiseksi ja yhdistää se sanaan *taika*, sillä *Taikalampi*-nimisiä vedenkokoumia on useita (Kaavi, Kivijärvi, Paimio, Pertunmaa, Rautavaara, Rovaniemi, Tuusniemi). *Taikalammet* ovat kaikki pieniä suolampia, ja *Taikimus* sekä Kaavin ja Rovaniemen lammet ovat lisäksi hyvin pyöreämuotoisia. Niihin on ehkä liittynyt jotain mytologista kertomusperinnettä (tästä ks. Mallat

2007: 27). Rautavaaran *Taikalammen* vieressä on *Pirunlampi*, mikä tukee nimen tul-kintaa mytologiseksi. Muita *taika*-alkuisia nimiä esiintyy koko kielialueella. Näitä ovat esimerkiksi *Taikalähde* (esim. Keitele, Kiuruvesi, Vieremä), *Taikaniemi* (Isojoki), *Taikasaari* (Kangasala, Kuhmalahti, Säyneinen).

Teermusneva (< **Teeremusneva*) on suo Noormarkussa. *Teerineva* ja *Teerisuo* ovat hyvin yleisiä suonnimiä koko kielialueella, joten nimeämisperuste on selvä. NA:n tiedon (1960) mukaan suo on keväisin teerten soidinalue. *Teeri* on luontoni-mien määriteosana 62:nneksi yleisin peruskartan nimistössä (Salmenkivi ym. 2006: 209). Haplogoginen asu *Teermusneva* on maantieteellisesti lähellä Siikaisten *Silmus-nevaa* ja Pomarkun *Salmus*-nimien ryvästä (ks. edellä), joten kyseessä on paikallinen nimenmuodostusmalli.

Vasemusjärvi (~ *Suuri Vasemusjärvi* ja *Pieni Vasemusjärvi*) ja *Vasemuksensuo* sijaitsevat Ruokolahdella. Kantasana lienee *vasa*, eli kyseessä on peurojen tai hirvien vasomispaikka.² Paralleelinen *vasema*-määriteosa esiintyy muuallakin: Sysmässä on *Vasemalampi* ja Pellossa on kokonainen *Vasema*-nimien ryväs. Ongelmallinen on kantasanan *e*. Se voi kuitenkin selittyä siten, että johtimen labiaalisen *u*:n vaikutuksesta *a* homorgaanistuu puolisupeaksi *e*:ksi (vrt. edellä *Sotkelmus*). *Vasa* on määriteosana hyvin yleinen koko kielialueella, esimerkiksi *Vasalampi* (Toholampi), *Vasain-saari* (Taipalsaari), *Vasaharju* (Kuusamo).

Viljelysnimiä emme ole tässä systemaattisesti analysoineet, mutta tämän saman nimeämisperusteen ryhmään kuuluvat useimmat peltojen, niittyjen ja laidunten *mUs*-nimet. Kotieläinten mukaan on nimetty esimerkiksi *Härkkimys* (Kokemäki) ja *Vuohe-mus* (Sahalahti), ja kasvinnimen mukaan on nimetty esimerkiksi *Heinämys* (Eura). Erikoisia pellon ja viljelysuon niminä ovat Antrean ja Heinjoen *Verkkomus*-nimet. Vanhoissa asiakirjoissa esiintyy myös asu *Werkopeldo* (1847). Myös kalaverkkojen kuivaustelineestä on käytetty nimitystä *verkkomus*. (Nissilä 1939: 207.)

3. Paikan suhteesta ihmiseen kertovat nimet

a. Deverbaaliset *mUs*-nimet, jotka ilmaisevat tekopaikkaa

Härkkimys on nuotta-apaja Taipalsaarella. Nimi esiintyy NA:ssa myös asussa *Härkkimyksenniemi* ja PNR:ssä asussa *Härkkimyksenhiekkä*. Kantasana on ilmeisesti verbi *härätä* : *härkään*, joka merkitsee 'tavoitella haltuunsa jllak välineellä laahaten, harata, naarata' (SMS s.v. *härätä*). Merkitys sopii hyvin nuotan vetämiseen. Samaan liittyvät ilmeisesti useat *Härkin*-alkuiset vesistönimet, joita on erityisesti itämurteiden alueella, esimerkiksi *Härkinhiekkä* (lahti Sumiaisissa), *Härkinjärvi* (Sonkajärvi), *Härkinniemi* (Kesälahti), *Härkinapaja* (Koivisto). NA:n tiedon (1966) mukaan Kemi-järven *Härkinlahti* viittaa käestykseen, jota on kutsuttu myös *härkkimiseksi*. *Härkkimys* on todennäköisesti syntynyt siten, että alkuperäinen nimi on ollut **Härkin-niemi* ~ **Härkinhiekkä*, josta suffiksaation kautta on saatu *Härkkimys* ja siitä edelleen *Härkkimyksenniemi* ja *Härkkimyksenhiekkä*. Nominien *härkin* : *härkkimen* ('hierin') tai *härkki* : *härkin* (peltohatikka, *Spergula arvensis*) kanssa nimellä ei liene mitään tekemistä. (Vrt. Ruoppila 1960: 99.)

2. Kiitämme tästä huomiosta artikkelimme toista arvioijaa.

Juotmus ('juottamus') on *juottaa*-verbin johdos. Paikka sijaitsee Eurajoella. NA:n tiedon (1982) mukaan kyseessä on karjan juottopaikka. Nimessä on lounaismurteiden pohjoisryhmälle tyyppillinen sisäheitto (Rapola 1966: 486–487).

Kahlamus on *kahlata*-verbin johdos, ja se on NA:n tietojen (1990, 1995) mukaan Lapinjoessa oleva kahluupaikka Tl. Lapissa.

Kulkemus on järvi Sulkavalla. Nimi on johdettu *kulkea*-verbistä, ja NA:n (1972) tiedon mukaan *Kulkemus*-järvi on toiminut vesireittinä kuljettaessa Partalansaaresta kirkonkylään aikana, jolloin alueella ei vielä ollut tieverkkoa. Muinaisista kulkureiteistä on jäänyt muutenkin jälkiä nimitykseen. Tällaisia ovat esimerkiksi *Matka*- ja *Matkus*-nimet, joita on satoja eri puolilla kielialuetta (Vahtola 1980: 168–171). Hartolassa on lisäksi *Kulkemaharju*. Vrt. *Poikelmus*.

Poikelmus on järvi Jääskessä, Mikkeliässä, Multialla ja Nuijamaalla. Lisäksi Rautjärvellä on *Poikelmuslampi* ja Räisälässä *Poikelmusjärvi*. Nimi on johdettu *poiketa*-verbistä ('käydä suunnastaan sivussa, pistäytyä'), ja samaan yhteyteen kuulunevat myös *Poikelus*-nimet. Nimeämisperuste liittyy ehkä vanhaan pitäjän- tai kylänrajaan, tai sitten jokin vanha kulkureitti on saattanut kulkea järvien kautta. (SPNK: 344.) Vrt. *Kulkemus*.

Potkelmus on Suoniemellä oleva Kuloveden ranta-alue, joka on entinen pelto. Kantasana on *potkea* 'laskea verkko'. Samaan yhteyteen kuuluvat *Potka*- ja *Potku*-nimet. (Nissilä 1939: 207.)

Uittamus on saari tai luoto Eurajoella. Se on *uittaa*-verbin johdos ja viittaa paikkaan, jossa karjaa on uitettu veden yli laitumelle. Karjan uittamiseen liittyviä paikkoja tunnetaan useita, mutta yleensä nimissä on *mo*-johdin. *Uittamo*-nimiä on joitakin Turun seudulla, ja Tampereen ympäristössä niitä on paljon. (SPNK: 475.) Samaan yhteyteen kuuluvat *Uitelmus*-nimet. *Uitelmus* on salmi Jaalassa ja ranta-alue Lohjalla. *Uittamus* esiintyy lisäksi pellon nimenä Luvialla, Tl. Lapissa ja Raumalla. Näissä *uittamus* on paralleelinen '(suo)peltoa' merkitsevän *uitto*-johdoksen kanssa, esimerkiksi *Taka-uitto* (Ilmajoki), *Pitkäuitto* (Kuusjoki).

b. Denominaaliset *mUs*-nimet, jotka liittyvät ihmisen toimintaan

Huhtamus ja *Huhtimus* ovat metsäalueita Mellilässä ja kohouma (pelto?) Saha-lahdella. Nimet viittaavat kaskiviljelyyn (*huhta* 'kaskettavana oleva alue ennen viljelyyn ottamista' SMS s.v. *huhta*). Pöytyällä on *Huhtamuksenkoski*.

Onkimus, *Iso-Onkimus* tai *Onkimusjärvi* sijaitsee Viljakalassa. Sen vieressä on pienempi järvi, jonka nimi on *Pikku-Onkimus*. Lisäksi Kurussa on *Onkimusjärvi*. *Onkimus*-johdoksen kantasana on olemme katsoneet substantiivin *onki*, vaikka myös *onkia*-verbi on ehkä mahdollinen. *Onki*-alkuiset vesistönimet ovat erittäin yleisiä koko kielialueella, ja Kurussa on myös *Onkilampi*. Toinen mahdollisuus on tulkita kannaksi *onka*. Räisänen (2010) mukaan *onka*- ja *onkamo*-nimet perustuvat saamelaiseen substraattiin, ja paikat ovat usein kapeasuisia lahtia (mas. 504–507). Artikkelimme toisen arvioijan mukaan *onka* saattaa olla yhteydessä saamen *oaggi* 'vesihauta' -sanaan (ks. myös SSA s.v. *onkalo*). Tämä selitys kyllä sopisi paikkojen luonteeseen: molemmat *Onkimukset* ovat notkossa olevia pienehköjä lampia.

Samaa kantaa mutta eri rakenteisia ovat *lmUs*-johtimella muodostetut *Ongelmus*-nimet (~ *Onkelmus*), jotka sijoittuvat keskisuomalaisen ja päijäthämäläisten murtei-

den alueelle (Konginkangas, Konnevesi, Multia, Sysmä). Äänekoskella *Ongelmus* on metsäalueen nimi. *Ongelma* on ehkä rinnakkaisjohdos, ja se merkitsee alun perin 'käyrää puuta, onttoa kohtaa esimerkiksi puussa, haaraa, sananlaskua' (ks. Hakulinen 1979: 168; ks. myös SSA s.v. *ongelma*, *onkalo*). *Ongelma*-sanana merkitys 'pulma, ratkaistava asia' on murteissa tuntematon.

Satimus ~ *Satimusjärvet* on Viljakkalassa sijaitseva lampiryvä. Samalla alueella on lisäksi *Satimussuo*. Tyrvällä on *Satimuksenmäki*. Kantasana on *sadin*: *satimen*, ja nimet viittaavat pyyntikulttuuriin. *Sadin*-nimet ovat hyvin yleisiä koko kielialueella. *Sadin*-kannasta on johdettu yksiosaisia nimiä muillakin johtimilla. Suodennimellä on pelto nimeltä *Satimo*, ja *Satikka* on saari Kuopiossa ja niitty tai laidun Vesilahdessa. *Satimus* esiintyy myös talonnimenä.

4. Paikan sijaintiin liittyvät nimet

Elimys-nimien ryvä sijaitsee Kuhmossa. Siihen kuuluvat *Elimysjoki*, *Elimysjärvi*, *Elimyskangas*, *Elimyslehto*, *Elimyspuro*, *Elimyssalo* ja *Elimyssalo* sekä talonnimi *Elimys*. Lapinjärvellä on lisäksi *Elimyssuo* ja *Elimyssuonkallio*. Aikion (2007: 170) mukaan nimen kantasana viittaa kantsaamen vartaloon **elē* 'ylä' ja se sisältää superlatiivin tunnuksen **mus(s)ē*. *Elimys*-nimet tarkoittavat siis 'ylintä, ylimmäistä'. Kuhmon *Elimysjärvi* onkin oman vesireittinsä ylin järvi, ja vieressä sijaitseva *Elimyskangas* on ympäristöään huomattavasti korkeammalla (n. 300 metriä merenpinnasta). Samaan yhteyteen kuuluvat esimerkiksi Kuhmalahden *Elämyönjärvi*, Lieksan *Elimo* ja Suomenniemen *Ilmukslammi*. (Ks. myös SPNK: 46.) Lemillä on *Ilmuksenvuori*. *Elimys*-nimet ovat paralleelisia seuraavana esiteltävien *Ylimys*-nimien kanssa.

Ylimys-nimet muodostavat pesyeen yläsatakuntalaismurteiden ja niihin rajautuvien eteläpohjalaismurteiden eteläosien alueella. Nimiä on yhteensä 12. Viljakkalassa on *Ylimys*-niminen järvi, jonka vieressä on korkea mäki nimeltä *Ylimysvuori*. Samaan ryväeseen kuuluu vielä *Ylimyssuo*. *Ylimys*-järvestä lounaaseen vain 700 metrin päässä on *Onkimus*. NA:n tietojen mukaan Huittisissa on myös *Ylimysvuori*, mutta tämän karttanimen kerrotaan olevan virheellinen. Parkanossa on *Ylimysneva*, joka sijaitsee korkealla maastossa. Sen vieressä on Alkkianvuori, joka on alueen ylivoimaisesti korkein mäki (201 metriä merenpinnasta). Virroilla on *Ylimysmäki*, joka on kohouma (n. 160 metriä merenpinnasta) alavan ja soisen maaston keskellä. *Ylimys* on Virroilla myös talonnimi. Kauhajoella on *Ylimysjärvi*, jonka liitynnäisiä ovat *Ylimysluoma*, *Ylimysneva* ja *Ylimyskeidas*. Peräseinäjoella on *Ylimysjärvi* ja *Ylimysluoma*.

Viljakkalan *Ylimystä* lukuun ottamatta edellä mainitut paikat sijoittuvat kaikki Kokemäenjoen ja Kyrönjoen tai Kokemäenjoen ja Karvianjoen vesistön väliselle vedenjakajalle. Virtain *Ylimysmäestä* etelään ja itään vedet laskevat Kokemäenjoen vesistöön, mutta mäen luotoispuolella oleva Paukajärvi laskee Seinäjärveen, joka on Kyrönjoen vesistön valuma-alue. Parkanon *Ylimysnevan* länsipuoliset vedet laskevat Kyrösjärven reittiä Kokemäenjokeen, mutta itäpuolen vedet laskevat Karvianjoen vesistöön. Samalla tavalla Kauhajoen *Ylimysjärvi* on oman vesireittinsä ylin järvi, josta vedet virtaavat Nummijärven kautta Karvianjoen vesistöön, ja Peräseinäjoen *Ylimysjärvi* on Kyrönjoen vesistössä oman vesireittinsä ylin järvi (nykyään soistunut). Nimeämisperuste on siis hyvin selkeästi sijainti.

Johtimen *-imUs* merkitys on mainituissa vedenjakajalle sijoittuvissa *Ylimys*-nimissä erilainen kuin edellä kuvatuissa luokissa. Merkitys on superlatiivinen, siis 'ylin, ylimmäinen' (vrt. edellä *Elimys*-nimet). *Ylimmäinen* onkin hyvin tavallinen järvennimen elementti koko kielialueella, mutta juuri puheena olevalla alueella sitä ei esiinny. *Ylimys*-pesyeen superlatiivinen merkitys on sikäli kiintoisa, että johtimen *-imUs* (*i*)*m*-aines on samaa alkuperää kuin superlatiivin tunnuksen historiallinen **(i)m* (Hakulinen 1979: 151–152). Nimet ovat superlatiivisia samoin kuin muutoinkin *imUs*-johtimelliset denominaaliset johdokset, esimerkiksi *surkimus*, *pyhimys*. Koska myös luokan 2 nimien voi katsoa ilmaisevan paikalla esiintyvän runsautta, nekin liittyvät löyhästi samaan semanttiseen kenttään, jossa jotakin paikalla esiintyvää on siellä runsaasti tai runsaiten. Ehkä tämä selittää nimityypin harvinaisuutta: ehkä *Lintumus* ja *Näätymys* ynnä muut ovat juuri niitä paikkoja, joissa lintuja ja näätä on eniten tai erityisen runsaasti, tai ainakin niiden esiintymiseen liittyy jokin erityinen piirre. Ne eivät siis ole mitä tahansa lintusoiita ja näätänevoja.

5. *mUs*-nimet, joiden nimeämisperuste on epäselvä

Kertamus on pieni järvi Somerniemellä. Nimeämisperuste jää epäselväksi. *Kerta*-alkuisia luontonimiä on kyllä muitakin, esimerkiksi *Kertasaari* (Ruokolahti), *Kertasuo* (Savitaipale), *Kertakoski* (Jämsä).

Muklimus on pieni umpilampi Suomussalmella. Nimi on ehkä merkitykseltään pejoratiivinen (< **Mulkimus* ~ *Mulkkimus*?). *Mulku*-nimiä on runsaasti eri puolilla kielialuetta. Taivalkoskella on *Muklimusniemi*.

Silamus on järvi Simpeleellä. Sen pohjoispuolella on *Silamantsi*-niminen peltoalue. Kun samasta kannasta on toisiaan lähekkäin muodostettu kaksi paikannimeä johtimilla *-mus* ja *-mantsi*, ei liene epäilystä nimen saamelaisperäisyydestä. Tunnuksen *-mUs* tausta on jo tullut esiin aiemmin, mutta *-mantsi* palautuu saamen toiseen superlatiivisuutta merkitsevään tunnukseen (**mäñčë* (?) ~ **muñčë*), joka voi liittyä vain spatiaalinomineihin. Se näkyy esimerkiksi pitäjännimessä *Ilomantsi* (Aikio 2003: 101–102; 2007: 170), joka tarkoittaa 'ylimmäistä'. Kantasanan *silä* merkitys ja sitä kautta nimeämisperuste jää tässä selvittämättä. NA:n tiedon (1954) mukaan nimi on samassa asussa jo vuoden 1618 maakirjassa. Iitissä on *Silamalahti* ja *Silamasuo*.

Suittumus on hyvin kapea, matala ja heinittynyt salmi Lappeella Humaljärven ja Takaselän välissä. Kantasana *suittu* (~ *suitti*) ei selity suomen kielen pohjalta. *Suittu* merkitsee murteissa 'lehmisavua, lypsytarhaa' (SMSA s.v. *suittu*), mutta äänneasua ei sovi itämurteisiin eikä nimeämisperuste ole looginen, koska ympäröivä maasto ei näytä lehmien metsälaiduntamiseen sovelialta. Muut *suitti*- ja *suittu*-alkuiset paikannimet ovat usein soita, niittyjä, laidunmaita tai matalia heinää kasvavia vesiä, esimerkiksi *Suittu* (pelto Ikaalisissa), *Suittisuo* (Ii), *Suittilahti* (Kuru). Nimellä on liitynnäinen *Suittumuksenmäki*. Paikan luonteen vuoksi on kiusaus verrata kantasanaa *suittu* pohjoissaamen sanaan *suoidni* 'heinä'. Tämä äänneasua edellyttäisi kuitenkin hyvin myöhäistä lainautumista. Kantasaamen rekonstruktio on **sōjnē*, joten odottaisi paremminkin äänneasua **suoni* tms. *Suoni*-alkuisia vesistönimiä onkin, esimerkiksi *Suonijärvi* (Virrat, Kangasala).

Ätimys ~ *Ätimysvaara* on korkea vaara Savukoskella. Se muodostaa nimiryppään liitännäistensä *Ätimysaapa*, *Ätimyskuru*, *Ätimysoja* ja *Ätimyspuka* kanssa. *Ätimys*-nimien

äti-kanta on ehkä verrattavissa pohjoissaamen sanaan *eaddi* 'ukko' (Álgu s.v. *eaddi*). Ensimmäisen tavun vokalismin *ea* korvautuminen *ä*:llä on mahdollista peräpohjalaismurteiden nuorissa saamelaislainoissa (vrt. esim. *jeaggi* > *jänk(k)ä*) (Memonen 2018: 39). *Ätimysvaaran* nimen kannan tulkitsemista 'ukoksi' puoltaa sekin, että vieressä on *Akanvaara*. *Akka*-nimien läheisyydessä on usein *Ukko*-alkuinen nimi. Tällä tavoin pareittain esiintyvät esimerkiksi Lieksan *Akka*- ja *Ukko-Koli* ja Liperin *Akka*- ja *Ukko-vaara*. (Mallat 2007: 107–109.) *Ätimysvaara* ja *Akanvaara* ovat Kemihaaran erämaa-alueen keskiosan korkeimmat vaarat.

Yhelmys ~ *Yhelmysjärvi* on pienehkö järvi Juvalla. Luumäellä on myös *Yhelmyksenjärvi* ja sillä liittynnäinen *Yhelmyksenvuori*. Nimien kantana saattaisi olla *yksi* : *yhden*, mutta nimeämisperuste jää epäselväksi. *Yhden*-alkuisia nimiä on kyllä jonkin verran eri puolilla kielialuetta, esimerkiksi *Yhdenjalanlampi* (Juva), *Yhdenpistämä* (saari Po-siolla), *Yhdenkivenriutta* (Hartola).

3.2 Nimien rakenne, levikki ja historia

Tarkastelluista 80 *mUs*-nimistä yksiosaisia on 56. Joistain nimistä on tallennettu rinnakkain yksiosainen asu ja paikanlajia ilmaisevan perusosan sisältävä asu, esimerkiksi *Onkimus* ~ *Onkimusjärvi*, *Satimus* ~ *Satimusjärvi* (~ *-järvet*), *Silmus* ~ *Silmusneva*. *nen*-suffiksillisia nimiä tutkineen Kiviniemen (1975) mukaan osa yksiosaisista nimistä on syntynyt suffiksaation tietä siten, että perusosa on korvautunut suffiksilla, esimerkiksi *Ahvenlampi* → *Ahveninen*. Kyseessä on nimenmuodostuselementiksi kehittynyt suffiksi, jolla voidaan korvata yhdysnimen perusosa. Nimenkäyttäjät pyrkivät antamaan paikoille ikään kuin ”tuttavallisempia muotoja” samaan tapaan kuin he muodostavat henkilönnimistä puhuttelumuotoja. *nen*-suffiksin lisäksi muita nimenmuodostuselementtinä toimivia suffikseja ovat esimerkiksi *-iA*, *-iO*, *-kka* ja *-tti*. Rakennemuutos voi tapahtua myös molempiin suuntiin seuraavasti: (Niemi/järvi →) Nieminen →< Niemisjärvi (Kiviniemi 1975: 36–41; ks. myös Ainiala ym. 2008: 112).

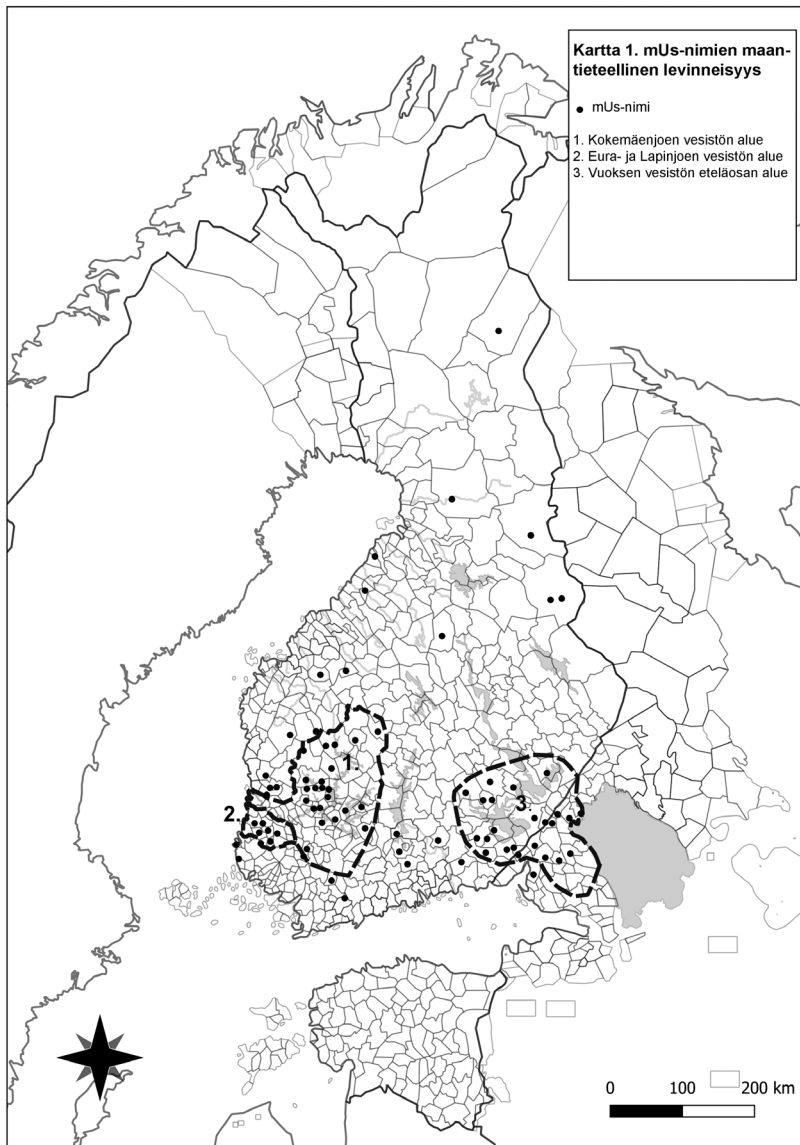
Tulkintamme mukaan denominaaliset yksiosaiset *mUs*-nimet ovat juuri edellä mainitun kaltaisia suffiksaation tietä syntyneitä nimiä. Rinnakkaiset perusosalliset nimet taas selittyvät juuri sillä, että rakennemuutos voi kulkea kumpaankin suuntaan: (*Onki/järvi* ~ *Onki/lammi* →) *Onkimus* →< *Onkimusjärvi*; (**Härkinhiekkä* →) *Härkkimys* →< *Härkkimyksenhiekkä*. Muutosta olisi ehkä mahdollista tutkia vanhojen asiakirjojen ja esimerkiksi isojakokarttojen avulla. Koska kattavia tietokantoja ei ole käytettävissä, pitäisi nimet kuitenkin poimia yksitellen eri lähteistä, mikä tutkimusekonomisesti on lähes mahdotonta – ainakin tämän artikkelin rajoissa. Toisaalta kaikissa nimissä ei tarvitse olettaa suffiksaatiota. Kerran synnyttyään nimeämismalli on saattanut tuottaa analogisesti uusia nimiä (Kiviniemi 1977: 4–9; Leino 2007: 52–53). Aineistossa tällaisesta selvä esimerkki onkin nimi *Kyynelmys* (ks. Kiviniemi 1977: 131, 161–163). Samoin jotkin nimet saattavat olla suoraan saamasta lainattuja *mUs*-johtimellisessa asussa. Tällaisia ovat ehkä *Ätimys*, *Silamus* ja *Suittumus*. Samalla tavalla esimerkiksi Turunmaan saariston ruotsinkieliseen lainanimistöön on siirtynyt suomenkieliseen suffiksiaineeseen perustuvia nimimalleja (Pitkänen 1985: 328–332).

Deverbaaliset tapaukset ovat toisenlaisia kuin denominaaliset. Niissä ei ole kyse suffiksaatiosta vaan tavallisesta johtoprosessista, ja nimistä osa on mahdollisesti jo alun perinkin ollut yksiosaisia. Tällaisia ovat tapahtumisen tulosta ilmaisevat *Katkelmus*, *Kostamus*, *Luomus* ja *Särkemys* eli luokan 1b tapaukset. Paikanlajia ilmaiseva perusosa on saatettu lisätä myöhemmin. Samoin tekopaikkaa ilmaisevista nimistä (luokka 3a) pienpaikkokojen appellatiivissävyiset tapaukset *Juotmus*, *Kahlamus*, *Uitelmus* ja *Uittamus* ovat varmasti alun alkaen yksiosaisia. Tekopaikan nimet *Kulkemus* ja *Poikelmus* ovat saattaneet syntyä ellipsin tietä (ks. Kiviniemi 1975: 36–37), koska esimerkiksi *Poikelmus* esiintyy paitsi yksiosaisena myös kaksiosaiset tapaukset ovat tunnettuja, esimerkiksi *Poikelmusjärvi* (Räisälä) ja *Poikelmuslampi* (Rautjärvi).

Suurin osa analysoiduista nimistä sisältää selkeästi nomini- tai verbikannan ja *mUs*-johtimen, esimerkiksi *Huhtamus*, *Kulkemus*, *Luomus*, *Nivelmys*, *Raattamus*, *Äiti-mys*. Nimissä *Kieremys*, *Näätymys*, *Sotkelmus* ja *Vasemusjärvi* kantavartalon loppuvokaali on ehkä johtimen labiaalivokaalin vaikutuksesta homorgaanistunut laveasta puolisuoppeaksi tai suppeaksi. Luettelosta näkyy, että *-mUs* voi liittyä vapaasti sekä nomini- että verbikantaan ja että sen avulla on voitu muodostaa mihin tahansa nimeämisperusteiden luokkaan kuuluvia nimiä. Selvästi *imus*-johtimesta on kysymys tapauksissa *Ahtimus*, *Hylkimys*, *Mutimus*, *Mykrimus*, *Ohtimus*, *Ylimys*. Näissäkään ei voi hahmottaa mitään selkeää säännönmukaisuutta, ja kahdessa tapauksessa *-mUs* ja *-imUs* esiintyvät kumpikin samaan kantaan liittyneinä: *Huhtamus* ~ *Huhtimus*, *Kotamusjärvi*, *Kotimussaari*.

Johdin *-lmUs* esiintyy tapauksissa *Katkelmus*, *Koholmus*, *Poikelmus*, *Potkelmus*, *Sotkelmus* ja *Uitelmus*. Tämäkin johdinaines näkyy voivan yhdistyä sekä nomini- että verbikantaan, ja nimet kuuluvat myös eri nimeämisperusteiden luokkiin. Johdinta *-lmUs* ei mainita suomen johto-opin kuvauksissa, mutta murteissa se esiintyy, esimerkiksi *ahdelmus* 'ahdannainen, riihen täysi viljaa, ahdas paikka' (SMS s.v. *ahdelmus*). Se näyttäisi olevan *lmA*-johtimen rinnakkaisasu, joka esiintyy paitsi murteissa myös paikannimistössä ja joissain harvinaisissa arkaistisissa tapauksissa kuten *kämmelmus* 'kämminen selkämyksen vastapuoli', *vaselmus* (Hakulinen 1979: 170). Johdin *-lmA* ilmaisee yleensä paikkaa ja on deminutiivissävyinen, esimerkiksi *lahdelma*, *notkelma*, *saarelma*. (Hakulinen 1979: 167–168, 170; VISK § 188.)

Kartta 1 (seur. sivulla) osoittaa *mUs*-nimien maantieteellisen levinneisyyden. Nimiä on lopulta lähes koko kielialueella, mutta kartasta erottuu kuitenkin kaksi aluetta, joissa nimiä on enemmän. Toinen tihentymä on länsisuomalainen, ja se kattaa suunnilleen ylä- ja alasatakuntalaismurteiden, sydänhämäläisten murteiden sekä lounaismurteiden pohjoisosan alueen. Tällä alueella on 80 nimestä 40 eli puolet. Luonnonolojen kannalta tarkasteltuna tähän liittyy sellainen mielenkiintoinen seikka, että ensin mainittu alue on melko tarkalleen Kokemäenjoen vesistön valuma-alue. Välittömästi sen lounaispuolella on Eurajoen ja Lapinjoen vesistöalue, jolla myös on useita *mUs*-nimiä. Läntinen alue käsittää siis suunnilleen sen alueen, joka on rautakautisen hämäläisasutuksen sekä Eurajoen seudun muinaisen asutuksen alue. Näitä alueita on pidetty hämäläis- ja lounaismurteiden syntysijoina. (Itkonen 1980: 347–348; ks. myös Leskinen 1999: 361–362, 366.) Erityisen paljon nimiä keskittyy muinaisen Kyrön suurpitäjän alueelle, jonka keskuspaikka on sijainnut Hämeenkyrön ja Viljakkalan seudulla.

Kartta 1.
mUs-nimien maantieteellinen levinneisyys.

Toinen tihentymä on Laatokasta luoteeseen olevalla kaakkoismurteiden ja eteläsavolaisten murteiden alueella. Tarkastelluista nimistä sijoittuu alueelle 23. Nimien keskittyminen mainituille kahdelle alueelle on siis melko selkeää; yhteensä 80 nimestä näillä alueilla on 63. Itäinen alue käsittää Vuoksen vesistön eteläosat Mikkelin ja Kerimäen tasalle saakka. Tämä alue on hyvin yhtenevä sen alueen kanssa, jonne maanviljelys- ja kalmistokulttuuri levisi lännestä rautakauden kuluessa. Ensimmäisenä kalmistokulttuuri (ja todennäköisesti myös maanviljelys) levisi Päijänteen rannoilta Mikkelin tienoille viimeistään merovingiajan lopulla (n. 700 jKr.). Laatokan luoteis-

rannoille uutta väestöä asettui viikinkiajan alusta lähtien (n. 800 jKr). Taipalsaaren–Lappeenrannan seudulle läntinen kalmistokulttuuri vakiintui viimeistään viikinkiajan lopulla (n. 1000-luvulla). Näillä alueilla uudisasutus keskittyi samanlaisten keveiden hieta- ja hiesusavimaiden läheisyyteen kuin Lounais- ja Länsi-Suomessakin, joten näyttää selvältä, että kalmistokulttuuri ja maanviljelys levisivät yhtä matkaa lännestä itään. Suomen itämurteiden uskotaan kehittyneen saman muuttoliikkeen seurauksena, kun pohjoiskantasuomen puhujat levittäytyivät Suomen länsiosista kohti itää 700-luvun kuluessa. Tätä ennen Savossa ja Karjalassa puhuttiin todennäköisesti saamea tai jotain muuta länsiuralilaista kieltä (Lehtinen 2007: 275–276, 280–281; Leskinen 1999: 368–370; Kallio 2014: 165; 2018: 5–7, 9–13; Raninen & Wessman 2015: 304–307; Lang 2020: 322–328). *mUs*-nimien itäinen keskittymä saisi siis luontevan selityksensä siten, että asutus ja sen mukana nimeämismalli levisi Kokemäenjoen vesistön alueelta Päijänteen kautta kohti itää.

On siis mahdollista ajatella, että kyseessä on vanha nimeämismalli, joka periytyy jo rautakautisesta suomesta, jonka puhujat levittäytyivät vähitellen mainittujen vesistöjen latvoille saakka. Nimityypin vanhuudesta kertovat lisäksi sellaiset määräiteosien kantasanat kuin *kota*, *oksi*, *ota*, *sadin*, *kulkea*, *poiketa*, jotka liittyvät metsästykseseen, kalastukseen ja tiettömässä maastossa kulkemiseen. Ajatusta tukee myös *Ylimys*-nimien sijoittuminen tarkasti Kokemäenjoen vesistön pohjoiselle vedenjakaja-alueelle. Eräkautisen kulkemisen kannalta oli tärkeä tietää, mitkä järvet, mäet ja nevat olivat ”ylimmäisiä” eli minkä jälkeen vedet kääntyvät kulkemaan toiseen suuntaan. Paikallaan pysyvän maanviljelyskulttuurin kannalta tämä tieto ei ole enää ollut niin olennainen.

Rautakautisen ja varhaiskeskiaikaisen suomea puhuvan väestön kontaktit saamen kielen kanssa olivat eläviä. Mielenkiintoista tästä näkökulmasta on, että Terho Itkonen (1983: 371–372; ks. myös Hakulinen 1979: 117–118) on yhdistänyt suomen *mUs*-johtimen saamen superlatiivin tunnukseen *-mus* (esim. *buoremus* ’paras’, *nuoramus* ’nuorin’). Tätä Itkonen pitää yhtenä niistä morfologisista jäljistä, joita pohjoiskantasuomen ja (kanta)saamen rautakautisista ja varhaiskeskiaikaisista kontakteista (näistä kootusti ks. Piha 2020: 49 ja siinä mainitut lähteet) on jäänyt. Korhosen (1981: 248) mukaan saamen *-mUs* saattaa olla myös itämerensuomalainen laina. Pidämme mahdollisena, että sijaintia ilmaisevissa *Ylimys*-nimissä ja ehkä myös paikalla olevaa ja esiintyvää ilmaisevissa *mUs*-nimissä on säilytyneenä mainitusta kontaktivyohtykkeestä kertova vanha nimeämismalli. Saman tunnuksen sisältävä nimeämismalli on käytössä edelleen myös saamelaisella kielialueella, esimerkiksi Utsjoen *Vuolimušluoppal* ’alimmainen lompolo’, *Bajimuš Beskoguoika* (’Ylimmäinen Peskokoski’). (Vrt. *Elimys*-nimien analyysiin.)

Asutushistoriallisesta näkökulmasta mielenkiintoisia ovat myös Keski- ja Pohjois-Pohjanmaan muuttamat *mUs*-tapaukset. Historiantutkijat ovat kirjoittaneet alueen varhaisen asutuksen yhteyksistä Länsi-Suomeen, etenkin Satakuntaan ja Hämeeseen. Nämä yhteydet on ajoitettu pääasiassa 1000–1100-luvulle, osin vanhemmiksikin (mm. Vahtola 1980: 94–291; 1992: 617–620; Leiviskä 2011: 158–187; 2015: 15–16). Myös murteentutkimuksessa on kommentoitu keskipohjalaismurteiden alasatakuntalaislähtöisiä aineksia (Suihkonen 1992: 12, 302, 337). Koska *mUs*-nimien määrä kuitenkin jää pohjoisessa varsin vähäiseksi, näyttäisivät yhteydet sinne olevan nuorempia kuin Savossa ja Karjalassa, mikä sopiikin nykyiseen käsitykseen pohjalaismurteiden syn-

nystä (Lehtinen 2007: 268–275; Mantila & Leiviskä 2017: 168). Mielenkiintoisia tästä näkökulmasta ovat esimerkiksi *Ahtimus*-nimet, joita tavataan Loimaalla ja toisaalta Alavieskassa ja Saloisissa. Muualla niitä ei esiinny, vaikka appellatiivi *ahde* on sinänsä hyvin laajalevikkoinen länsimurteisuus.

4 Päätäntö

Tässä artikkelissa olemme tarkastelleet johtimella tai formantilla *mUs*-muodostettuja luontonimiä. Tavoitteena on ollut nimityypin rakenteen, levikin ja historian kartoittaminen. Nimiä on sekä denominaalisia että deverbaalisia, ja niissä *mUs*-aines korvaa nimen perusosaa, esimerkiksi *Onki/mus* (*Onki/järvi*), *Kulke/mus* (’järvi, jonka kautta kuljetaan’). Aineisto on kerätty Digitaalisesta paikannimiarkistosta sekä Nimisampo-palvelusta, jossa on nimiarkiston tietojen lisäksi Maanmittaushallituksen paikannimirekisterin tiedot. Aineisto käsittää 80 *mUs*-johtimellista paikannimeä. Niistä 56 on yksiosaisia, ja muihin liittyy jokin paikanlajia ilmaiseva perusosa, esimerkiksi *Otamusjoki*.

Olemme luokitelleet nimet nimeämisperusteiden mukaan syntaktis-semanttisen analyysimallin mukaan neljään luokkaan: 1) Paikan ominaisuuden mukaan nimetyt denominaalisia nimiä on esimerkiksi *Ahtimus* (mäki Alavieskassa) ja deverbaalisia esimerkiksi *Luomus* (jokijärvi Pihlajavedellä). 2) Paikalla esiintyvä on nimeämisperusteena esimerkiksi tapauksessa *Hylkimys* (saari Pyhämaassa). 3) Paikan suhde ihmiseen on nimeämisperusteena esimerkiksi deverbaalisessa tapauksessa *Härkkimys* (*härätä* : *härkään* ’vetää nuottaa’; apajapaikka Taipalsaarella) ja denominaalisessa tapauksessa *Huhtamus* (metsäalue Loimaalla). 4) Paikan sijaintiin taas viittaavat esimerkiksi *Ylimys*-nimet (’ylimmäinen’; esim. järvi Viljakalassa), jotka ovat alueensa ylimmäisiä järviä, mäksi tai soita. Osa nimistä, kuten *Suittumus* (salmi Lappeella), jää luokittelematta, koska kantasanan merkitys jää epäselväksi.

Joissain nimissä esiintyy *mUs*-aineuksen lisäksi *i* tai *l*, esimerkiksi *Huhtimus*, *Potkelmus* (*potkea* ’laskea verkko’; rantaniitty Suoniemellä). Nämä lienevät monisäikeisten analogiaverkkojen tulosta, koska *-mUs*, *-imUs* ja *-lmUs* esiintyvät kaikissa nimenantoperusteiden luokissa ja voivat kaikki liittyä sekä denominaaliseen että deverbaaliseen kantaan. Synnyltään denominaaliset tapaukset liittyvät Kiviniemen suffiksiatioksi kutsumaan ilmiöön. Siinä perusosa korvataan johdinaineuksella, esimerkiksi *Onki/järvi* → *Onki/mus*. Deverbaaliset tapaukset taas ovat ehkä ”puhtaammin” johdoksia, ja osa on saattanut syntyä ellipsin kautta, esimerkiksi *Poikelmusjärvi* → *Poikelmus*. Näihin tulkintoihin viittaavat nimien tallennetut rinnakkaisasut. Osa nimistä perustunee siihen, että tietty *mUs*-aineuksen sisältämä nimeämismalli on ollut nimenkäyttäjälle tuttu ja sen mukaan on muodostettu analogisesti uusia nimiä.

Maantieteellisesti *mUs*-nimet keskittyvät pääosin kahdelle alueelle. Toinen alue on läntinen ja kattaa Kokemäenjoen sekä Eura- ja Lapinjoen vesistöjen alueet. Itäinen alue sijoittuu Vuoksen vesistön eteläosiin. Nämä alueet ovat tähänastisen tutkimuksen mukaan rautakautisen suomen puhuma-alueita, mikä seikka viittaa nimityypin vanhuuteen. Mainituilla alueilla oli vahvat kontaktit (kanta)saamen puhujien kanssa. Koska *mUs*-aines on Itkosen mukaan yksi niistä morfologisista jäljistä, jotka ovat jääneet jäl-

jelle tästä kontaktista, on mahdollista ajatella, että *mUs*-johtimelliset paikannimetkin liittyvät samaan yhteyteen. Erityisesti superlatiiviset *Elimys*- ja *Ylimys*-nimet näyttävät todistavan tästä. Kumpikin tarkoittaa 'ylimmäistä', ja nimet ovat rakenteeltaan identtisiä, mutta ensimmäisessä on saamelaisperäinen määräiteosa ja jälkimmäisessä suomalaisen määräiteosa. Useat muutkin *mUs*-nimet nimet ovat samaan tapaan tulkittavissa superlatiivisiksi, esimerkiksi *Sorsamus* 'paikka, jossa sorsia on paljon'. Saamelaisella kielialueella *muš*-johtimelliset superlatiiviset nimet ovat myös edelleen käytössä.

Viime aikojen suomalaisessa onomastiikassa ei ole paljon harrastettu etymologista paikannimitutkimusta. Tämän artikkelin valossa näyttää kuitenkin siltä, että erityisesti erilaiset yksiosaiset ja erilaisilla johtimilla tai suffiksiaineiksilla varustetut nimet tuntuisivat kaipaavan lisätutkimusta. Tämä artikkeli nostaa lisäksi esiin, millaisia tieteidenvälisiä näköaloja saattaa avautua erilaisia luontonimityyppejä, niiden rakennetta, leikkiä ja historiaa tarkastelemalla.

Lähteet ja lyhenteet

- AIKIO, ANTE 2003: Suomen saamelaisperäisistä paikannimistä. – *Virittäjä* 107 (1) s. 99–106.
- 2007: The study of Saami substrate toponyms in Finland. – Ritva Liisa Pitkänen & Janne Saarikivi (toim.), *Borrowing of place names in the Uralian Languages. Onomastica Uralica* 4 s. 159–197.
- AINIALA, TERHI – PITKÄNEN, RITVA LIISA 2002: Nimistöntutkimuksen valinnat. Etymologioista sosio-onomastiikkaan. – *Virittäjä* 106 (2) s. 231–240.
- AINIALA, TERHI – SAARELMA, MINNA – SJÖBLOM, PAULA 2008: *Nimistöntutkimuksen perusteet*. Helsinki: SKS.
- Älgu = Älgu-tietokanta. Saamelaiskielten etymologinen tietokanta. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. <https://kaino.kotus.fi/algu/>.
- DNA = Digitaalinen nimiarkisto. Kotimaisten kielten keskus. Helsinki. <https://nimiarkisto.fi/>
- ITKONEN, TERHO 1960: Tuohikodan muistoja paikannimissä. – *Virittäjä* 64 (4) s. 336–341.
- 1980: Suomessa puhutun suomen kantasuomalaiset juuret. – Sven-Erik Åström (toim.), *Suomen väestön esihistorialliset juuret* s. 347–364. Helsinki: Suomen tiedeseura.
- 1983: Välikatsaus suomen kielen juuriin. – *Virittäjä* 87 (3) s. 349–386.
- HAKULINEN, LAURI 1979: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. Neljäs, korjattu ja lisätty painos. Helsinki: Otava.
- KALLIO, PETRI 2014: The diversification of Proto-Finnic. – Joonas Ahola & Frog (toim.), *Fibula, fabula, fact. The Viking Age in Finland* s. 155–168. *Studia Fennica Historica* 18. Helsinki: SKS.
- 2018: Muinaiskarjalan uralilainen tausta. https://www.academia.edu/37709596/Muinaiskarjalan_uralilainen_tausta (19.4.2022).
- KIVINIEMI, EERO 1971: *Suomen partisiippinimistöä. Ensimmäisen partisiipin sisältävät henkilön- ja paikannimet*. Helsinki: SKS.
- 1975: *Paikannimien rakennetyypeistä*. Helsinki: SKS.
- 1977: *Väärät vedet. Tutkimus mallien osuudesta nimenmuodostuksessa*. Helsinki: SKS.
- 1984: Nimistö Suomen esihistorian tutkimuksen aineistona. – Sven-Erik Åström (toim.), *Suomen väestön esihistorialliset juuret* s. 327–346. Helsinki: Suomen Tiedeseura.
- 1990: *Perustietoa paikannimistä*. Helsinki: SKS.

- KIVINIEMI, EERO – PITKÄNEN, RITVA LIISA – ZILLIACUS, KURT 1974: *Nimistön-tutkimuksen terminologia*. Castrenianumin toimitteita 8. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- KORHONEN, MIKKO 1981: *Johdatus lapin kielen historiaan*. Helsinki: SKS.
- KUZMIN, DENIS 2010: Nimistö Vienan Karjalan asutushistorian lähteenä. – *Virittäjä* 114 (2) s. 223–252.
- LANG, VALTER 2020: *Homo Fennicus. Itämerensuomalaisten etnohistoria*. Helsinki: SKS.
- LEHTINEN, TAPANI 2007: *Kielen vuosituhanneet. Suomen kielen kehitys kantaauralasta varhais-suomeen*. Helsinki: SKS.
- LEINO, ANTTI 2007: *On toponymic constructions as an alternative to naming patterns in describing Finnish lake names*. Helsinki: SKS.
- LEIVISKÄ, MATTI 2011: *Siikajokilaakson asutuksen synty. Nimistöhistoriallinen tutkimus Siikajokilaakson asutuksesta keskiajalta 1600-luvun puoliväliin*. Lisensiaatintyö. Oulun yliopisto.
- 2015: *Asutusvirrat Pohjanmaalle keskiajalta 1600-luvulle*. – Mattila, Markku (toim.), *Aina liikkeessä. Liikkuvainen Pohjanmaa* s. 8–28. Aluekeskuksen tutkimuksia n:o 7. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.
- LESKINEN, HEIKKI 1999: Suomen murteiden synty. – Paul Fogelberg (toim.), *Pohjan poluilla. Suomalaisten juuret nykytutkimuksen mukaan* s. 358–371. Helsinki: Suomen tiedeseura.
- MALLAT, KAIJA 2001: Lokalahden saarten ja karien nimet. – Kaija Mallat, Terhi Ainiala & Eero Kiviniemi (toim.), *Nimien maailmasta*. Kieli 14. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- 2007: *Naiset rajalla. Kyöpeli, Nainen, Naara(s), Neitsyt, Morsian, Akka ja Ämmä Suomen paikannimissä*. Helsinki: SKS.
- MANTILA, HARRI – LEIVISKÄ, MATTI 2017: Onko Etelä-Pohjanmaan murteessa rautakautisia jälkiä? – *Virittäjä* 121 (2) s. 160–175.
- MEMONEN, MIKKO 2018: *Vokaalien nativisaatiosta peräpohjalaismurteiden saamelais-lainoissa*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:oulu-201811293140>.
- NA = Nimiaarkisto. Kotimaisten kielten keskus. Helsinki.
- Nimisampo. Nimistötutkijan työpöytä. Helsinki: Aalto-yliopisto, Helsingin yliopisto, HELDIG (Helsinki Centre for Digital Humanities), Kotimaisten kielten keskus. <https://nimisampo.fi/fi/app/table>.
- NS = *Nyky-suomen sanakirja I–III*. Neljäs painos. Päätoimittaja Matti Sadeniemi. Helsinki: WSOY 1973.
- NISSILÄ, VILJO 1939: *Vuoksen paikannimistö I*. Helsinki: SKS.
- 1960: Vanhan Ruoveden alueen pitäjännimet. – Mauno Jokipii, Viljo Nissilä & Ilma Orkamo, *Vanhan Ruoveden historia I* s. 11–40. Vanhan-Ruoveden historiatoimikunta.
- PIHA, MINERVA 2020: *Eteläsaamelaiset rautakautisessa Pohjolassa. Kielitieteellisesti- arkeologinen näkökulma*. Turku: Turun yliopisto.
- PITKÄNEN, RITVA LIISA 1985: *Turunmaan saariston suomalainen lainanimistö*. Helsinki: SKS.
- RANINEN, SAMI – WESSMAN, ANNA 2015: Rautakausi. – Georg Haggrén, Petri Halinen, Mika Lavento, Sami Raninen & Anna Wessman, *Muinaisuutemme jäljet, Suomen esi- ja varhais-historia kivikaudelta keskiajalle* s. 215–368. Helsinki: Gaudeamus.
- RAPOLA, MARTTI 1966: *Suomen kielen äännehistorian luennot*. Helsinki: SKS.
- RUOPPILA, VEIKKO 1960: Hierimen nimitykset suomen murteissa. – *Virittäjä* 64 (2) s. 95–100.
- RÄISÄNEN, ALPO 2003: *Nimet mieltä kiehtovat. Etymologista nimistöntutkimusta*. Helsinki: SKS.

- 2010: *Kostamo, Onkamo* ja muita paikannimiä. – *Virittäjä* 114 (4) s. 502–530.
- SAARIKIVI, JANNE 2006: On the uralic substrate toponymy of Arkhangelsk region. Problems of research methodology and ethnohistorical interpretation. – *Onomastica Uralica* 4 s. 45–109.
- SALMENKIVI, MARKO – PULKKINEN, RISTO – TUOMINEN, HEIKKI 2006: Syntaktisten ja leksikaalisten nimenosien yleisyydestä ja levinneisyydestä peruskartan paikannimistössä. – *Virittäjä* 110 (2) s. 190–228.
- SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SMS = *Suomen murteiden sanakirja verkossa*. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 30. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. <https://kaino.kotus.fi/sms/>.
- SMSA = Suomen murteiden sana-arkisto. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus.
- SPNK = *Suomalainen paikannimikirja*. Päätoimittaja Sirkka Paikkala. Helsinki: Karttakeskus ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 2007.
- SUIHKONEN, PAAVO 1992: *Klusiilien vaihtelusuhteet Kala- ja Lestijokilaakson murteissa*. Helsinki: SKS.
- VAHTOLA, JOUKO 1980: *Tornionjoki- ja Kemijokilaakson asutuksen synty. Nimistötieteellinen ja historiallinen tutkimus*. Rovaniemi: Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys.
- 1992: Pohjois-Pohjanmaan rannikon asutuksen synty. – Kyösti Julku (toim.), *Suomen varhaishistoria. Tornion kongressi 15.-16.6.1991. Esitelmät, referaatit* s. 613–621. *Studia Historica Septentrionalia* 21. Rovaniemi: Pohjois-Suomen Historiallinen Yhdistys.
- VISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: SKS. Verkkoversio. <http://scripta.kotus.fi/visk> URN:ISBN:978-952-5446-35-7 (11.3.2020).

Place names of the type *Särkemys*, *Satimus* and *Ylimys*

The current article examines place names formed with the derivational suffix *-mUs*. These names typically consist of a stem and the suffix *-mUs*, and there are both denominational and deverbal examples of this type, e.g. *Sorsa/mus* ('wild duck' + *mUs*; a forest in Hauho; 'a forest where there are lots of wild ducks'), *Kulke/mus* ('pass through' + *mUs*; a lake in Sulkava: 'a lake which serves as a thoroughfare'). 80 names are analysed in total, all obtained from the Digital Place Name Archive and the place name register of the National Land Survey. The aim of the article is to map the structure, geographical distribution and history of this name type.

The names are classified according to the syntactic-semantic model widely used in Finnish onomastic research. Geographically, this name type is concentrated in two principal areas: the western concentration encompassing the Kokemäenjoki watershed and the eastern concentration around the southern parts of the Vuoksi watershed. Such distribution indicates the age of the name type; these were the main areas where Iron Age Finnish was spoken. However, not all names in the *-mUs* corpus are old. This is a naming model that allows new names to be formed too.

Finnish speakers were in close contact with Sámi speakers during the Iron Age. Terho Itkonen posits that the *-mUs* suffix is one of the morphological remnants of this Late Iron Age and early medieval contact. *-mUs* names may thus be one of the earliest traces of this ancient contact zone; indeed, in some *-mUs* names the stem is clearly of Sámi origin.

***Särkemys, Satimus ja Ylimys* -tyyppisistä paikannimistä**

Artikkelissa tarkastellaan sellaisia luontonimiä, jotka on muodostettu johtimella *-mUs*. Nimet ovat usein yksiosaisia, ja niitä on sekä denominaalisia että deverbaalisia, esimerkiksi *Sorsamus* (metsäalue Hauholla; 'paikka, jossa on paljon sorsia'), *Kulkemus* (järvi Sulkavalla; 'järvi, jonka kautta kuljetaan'). Analysoituja nimiä on 80, ja ne on saatu Digitaaliseen paikannimiarkistosta ja Maanmittauslaitoksen paikannimirekisteristä. Tavoitteena on kartoittaa nimityypin rakenne, maantieteellinen levikki ja historia.

Nimet on luokiteltu suomalaisessa paikannimitutkimuksessa paljon käytetyn syntaktis-semanttisen mallin mukaan. Maantieteellisesti nimityyppi keskittyy kahdelle alueelle. Läntinen keskittymä käsittää suunnilleen Kokemäenjoen vesistön alueen ja itäinen keskittymä Vuoksen vesistön eteläosat. Tällainen levikki viittaa nimityypin vanhuuteen; mainitut alueet ovat rautakautisen suomen puhuma-alueita. Kaikki *mUs*-aineksen sisältämät nimet eivät kuitenkaan ole vanhoja. Kyseessä on nimimalli, jonka mukaan on myöhemmin voitu muodostaa uusia nimiä.

Rautakautisen suomen puhujilla oli kiinteät kontaktit saamen puhujien kanssa. Terho Itkosen mukaan *mUs*-aines on jäännös näistä myöhäisrautakautisista ja varhaiskeskiaikaisista kontakteista. *mUs*-nimet saattavat näin olla yksi tämän muinaisen kontaktivyöhykkeen jäljistä, ja osassa *mUs*-nimiä kantasana onkin selvästi saamelaisperäinen.

Kirjoittajien yhteystiedot:
etunimi.sukunimi@oulu.fi

Harri Mantila on suomen kielen emeritusprofessori Oulun yliopistossa. FT Matti Leiviskä on historian postdoc-tutkija Oulun yliopistossa.